

Forradalom és ellenforradalom.

(1848—1851.)

Ha a könyvpiacra új munka jelenik meg, mely Magyarország és Ausztria történetével foglalkozik az 1848—1851 közötti időszakban, és annak megbírálására helyes irányítást akarunk nyerni, legcélravezetőbb, ha elolvassuk Marx: Forradalom és ellenforradalom c. értekezését.*

Minden újabb elolvasás meggyőz arról, hogy a mai történetírás még mindig nem érte el azt a magas nézőpontot, melyből Marx az eseményeket közvetlenül lezajlásuk után szemlélte. Már akkor is tisztán látta, hogy a bécsi, berlini és egyéb német forradalmak a burzsoázia köréből indultak ki, mely le akarta rázni a feudalizmus által a gazdasági szervezetre rótt béklyókat. Célját elérve nyugalom után vágyódott, s megrémülve a proletariátus növekedő befolyásától, készséggel vetette magát a katonai erőre támaszkodó abszolútizmus karjaiba, mely a politikai hatalmat elvonta ugyan tőle, de győzelmének gazdasági kihasználásában nem akadályozta. Azon újabb írók közé, kik közelednek Marx álláspontjához, tartozik Heinrich Friedjung is. Neve nem ismeretlen a magyar közönség előtt, mert egyik főmunkája** a Magy. Tud. Akadémia fordításában is megjelent. Ebben a könyvben szerző objektivitásának oly csillogó jelét adta, hogy várakozással tekintettünk új munkája elé, mely Ausztria történetét tárgyalja 1848-tól 1860-ig.*** Egyelőre csak az első 1851-ig terjedő kötet jelent meg, tehát időbelileg összeesik a Marxtól feldolgozott korszakkal.

Friedjung nem tartozik azon írók közé, kik a történeti problémáknak legmélyére szoktak hatolni. Viszont nem elégszik meg az események egyszerű elmondásával, s igyekszik a politikai és gazdasági események közötti kapcsolatot is megtalálni.

* Megjelent Kunfi Zsigmond fordításában, Marx és Engels műveinek Szabó Ervin szerkesztette magyar kiadásában. I. kt. 189—279. 11.

** *Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859—1866. Két kt. Österreich von 1848 bis 1860. Erster Band: Die Jahre der Revolution und der Reform 1848 bis 1851*

Elfogadja Marx alapvető álláspontját, sőt többször idézi, de azt nem viszi következetesen keresztül. Másrészt túlságos jelentőséget tulajdonít az egyes kormányzó férfiak személyiségének, kiket még külsejük és szokásaik tekintetében is részletesen rajzol. Általánosságban véve műve részrehajthatlan és objektív, de egyes részletkérdések tekintetében kicsinyes és elfogult. Ezen kor vezéregyénisége Bach Sándor, a mindenható miniszter volt típusa és kifejezője az osztrák burzsoázia 1848 után elkövetkezett pálfordulásának. Friedjung adatainak túlnyomó részét Bach hagyatékában talált irathalmazból merítvén, mintegy háladatosságból igyekszik Bach eljárását — ott ahol lehet — menteni, gyakran az igazság rovására, de ismételnünk kell, hogy az alapvető kérdésekben oly objektivitást tanúsít, minőt nem tapasztalhattunk egyetlen magyar írótól sem, ki ezen korrall behatóan foglalkozik.

Munkájának csak azon részét kívánom ösmertetni, mely szorosabb kapcsolatban áll a magyar történettel.

Metternich rendszerének vázolója alkalmából reámutat arra, amit már Acsády is kiemelt, mily tévedés hinni, mintha Metternich ellensége lett volna a magyar rendi alkotmánynak. (9., 10.) Sőt ellenkezőleg, teljes tudatában volt annak, hogy ez „a legkívánatosabb fellelő a liberalizmus igényei ellen” (10.) s később a forradalom után is ajánlotta, hogy állítsák vissza a rendi alkotmányt. Az 1848 márciusi eseményeket is elég helyesen ecseteli, túlságosan igazságtalan azonban István nádor iránt (43.), kit azzal gyanúsít, hogy teljesen a magyarok karjaiba vetette magát. Érdekes fölemlíteni, hogy viszont a magyar történetírás véleménye szerint a nádor nem volt a felelős minisztériummal szemben elég őszinte, s ez idézte elő a véres konfliktust. Tragikus, de természetesen következménye ez a mindenkit kielégíteni akaró félálláspontoknak és félrendszabályoknak! Kiadatlan források alapján mutatja ki, mint szervezte az ellenforradalmat a befolyását vesztett magyar arisztokrácia és küldte Jellasichot az ország nyakára, s közreműködött minden alkalommal, midőn valamely csapást kellett Magyarországra mérni. Az 1848. március és november közötti események előadása, művének leggyöngébb része, védelmébe veszi a liberális Pillersdorf és Wessenberg minisztériumokat, melyeknek gyáva-sága és a munkásságtól való oktalan félelme jelentősen hozzájárult az ellenforradalom diadalához. Belátja ugyan, hogy a minisztériumnak Magyarországgal szemben folytatott kétszínű politikája idézte elő a bécsi forradalom bukását (82.), de igyekszik azzal menteni, hogy a bécsi minisztérium hibás eljárása csak a magyarok által elkövetett hibák következménye volt. Bár Kossuth felől nincs a legjobb véleménynel, sohasem nyilatkozik róla ócsárló hangon, őszinte elismeréssel és csodálattal adózik a forradalmi kormány erélyének, mellyel a fegyveres ellenállást csekély anyagi eszközökkel és Windischgrätz diadalmasan előnyomuló csapataival szemben oly rövid idő alatt szervezni képes volt. Batthyány Lajost felelőssé teszi az 1848-iki eseményekért, de elítéltetését a legerősebb szavakkal bélyegzi meg (288.) s tragikus haláláról a részvét őszinte szavaival emlékszik meg. Érdekesen vázolja a konzervatívok szerepét, kik Windischgrätz seregével

visszajöttek az országba és újra elfoglalták az összes hivatalokat az ország meghódított részeiben. Friedjung, ha nem is zeng egetverő dicsőeneket a szabadságharc eseményeiről, nem kisebbíti le azokat, a győztes hatalom vérengzéseit sem igyekszik menteni, s a tisztelet lobogóját hajtja meg az aradi vértanuk előtt. Sok kicsinyes és komikus szempont is van művében, így midőn azt igyekszik bizonyítgatni, hogy a viszonyok elmérgesedését 1848. tavaszán csakis az idézte elő, hogy István nádor túltette magát a neki adott királyi meghatalmazás szó szerinti szövegén (41 — 44.), midőn Bánffy tülten tanácsadónak nevezi, mert a királyt Hentzi-szobor áthelyezésére bírta reá (208.), avagy midőn Görgeyt mindenáron a németségnek reklamálja (225.). Jellasich szereplését is nagyon elnézően bírálja, s különös fáradságot fordít annak kimutatására, mennyi kegyetlenséget követtek el a magyarok a nemzetiségeken, de azért kijelenti, hogy ezen a háború borzalmai folytán érthető cselekmények nem teszik megbocsáthatóvá a győztes osztrák kormányzat esztelen vérengzéseit.

Részletesebb és mélyebbre szántó művének az a része, melyben az ellenforradalom diadala után elkövetkezett gazdasági és politikai átalakulásokat vázolja. Itt már rendkívül közeledik Marx tanításaihoz s az események folyamatát kapcsolatba igyekezik hozni az osztálytagozódás terén beállott változásokkal. A márciusi forradalom folytán a burzsoázia úgy politikai, mint szociális tekintetben előtérbe lépett és az állam kormányzását magához akarta ragadni. (261.) Az az általános gazdasági föllendülés, mely ezen időben Európaszerte érezhető volt s melynek tulajdonítja Marx is az ellenforradalom gyors sikerét (a burzsoázia miután a hatalomhoz jutott, béke után sóvárgott, mert a kedvező konjunktúrát ki akarta használni) csak kedvezett ezen törekvésének. Az osztrák ipari és kereskedelmi tőke túlsúlyra jutása maga után vonta a centralisztikus irányzat felülkerekedését, mert csak ily kormányzat volt képes egyszerre és kíméletlenül az egész birodalom területén lerombolni azokat az intézményeket, melyek a feudális kor maradványai gyanánt a kapitalizmus kifejlődésének gátakat emeltek. Ezen munka végzésénél azonban a központi kormányzat csakis a katonai erőre támaszkodhatott, mert csupán ez intézhető egységesen és kíméletlenül az összes országokban. Azért is támaszkodhatott továbbá a hadseregre, mert — mint azt Marx kifejtette — gyűlölte a forradalmi események folytán jelentőségre jutott munkásságot, s Friedjung is kiemeli az akkori kormányzat osztályjellegét s azt, hogy mily kevés érzéket tanúsított a munkásmozgalom valódi természete iránt. (338.) Ezen körülmények folytán a hadsereg jelentősége rendkívüli mértékben megnőtt s a szoldateszka lassanként teljesen magához ragadta az állam vezetését.

De a burzsoázia urlamát más oldalról is fenyegették veszélyek. A Schwarzenberg-miniszteriutn nemcsak azért igyekezett a jobbágyfelszabadítás és közteherviselés elvét az egész birodalomra nézve keresztül vinni, hogy a burzsoázia uralmának akadályait megdöntse, hanem mert a forradalom tanulságai nyilvánvalóvá tették, hogy a császári uralom eddigi oszlopai elkorhadtak, vagy megbízhatatlannokká lettek, s ezért új támaszokat kellett keresni. A forradalom szele

végig süvített az egész monarchián, csak Tirol német része marad tőle érintetlen, hol a jobbágyság már régen meg volt szüntetve. A parasztságban, mely Mária Terézia és József ideje óta reménykedve nézett a bécsi Burg felé, akarták ezt az új támaszt megteremteni, s épen azért a Schwarzenberg-Bach minisztérium teljes eréllyel fogott hozzá a jobbágyfelszabadítás munkájához. Ezzel azonban magára haragította az arisztokráciát, mely a burzsoázia előnyomulása miatt úgyszólván duzzogott. Féktelen dühvel fordulnak az egész akció, de különösen annak lelke Bach ellen, s vezérek Windischgrätz Alfréd herceg a császárhoz intézett beadványában így fakad ki: „A legkiválóbb (hervorragend) kommunista sem merészelte még kívánni sem azt, amit Felsőházi kormányunk tényleg megvalósított.” (359) A centralisztikus irányzat németesítő törekvései elkeseredést keltettek, s a nemzetiségi értelmiség elfordult a kormánytól. A katonai párt haragját a burzsoázia pedig azzal vontta magára, hogy bár az alkotmány 1849. eleje óta fel volt függesztve, egyre kacérkodott a parlamentarizmus visszaállításának gondolatával. A feltornyosuló hullámokkal szemben a burzsoáziának más választása nem volt, mint nyíltan szembeszállani a katonai hatalommal, vagy pedig lemondva a politikai uralomról, megelégedni a változás gazdasági kiaknázásával. A burzsoázia az utóbbi megoldást, a szégyenletes és hasznos árulást választotta, s ebben elől járt képviselője és exponense — Bach Sándor — s így Ausztria vezetése teljesen a szoldateszkára támaszkodó császári bürokrácia kezébe került, mely uralma alátámasztására a klérussal lépett szoros kapcsolatba, s annak korlátlan befolyást biztosított. Ezen szentháromság uralma alatt Ausztria teljesen lesiklott a felvilágosodott abszolutizmus talajáról, szakított a Józsefi kor összes tradícióival, s átalakult oly állammá, melynek rendőri önkény, katonai gőg, a bürokrácia túltengése, a korrupció és folytonos deficit voltak a legjellegzetesebb vonásai, s melyben az előbb évek demokratikus vívmányai elvesztek vagy meghamisítottak, az arisztokrácia pedig ismét visszanyerte 1848-ban elvesztett befolyását.

Ezt a bonyolult átalakulást élénken és világosan vázolja Friedjung. Túlnagy jelentőséget tulajdonít azon kor vezérlő embereinek (Stadion, Schwarzenberg, Bach, Brück, Thun), kiknek mindegyikét kivételes zseninek tünteti fel, de azért világosan látja a kormányzat hibáit is, az erőszakos germanizálást elítéli s éles szavakkal emlékszik meg azon hálátlanságról, amit az osztrák kormány a nemzetiségekkel szemben elkövetett. Látja, hogy országokat, ahol a gazdasági struktúra, az osztálytagozódás, a történelmi tradíciók és nemzetiségi viszonyok különbözők, nem lehet egy központi séma alapján erőszakosan uniformizálni. Különösen Magyarországon kellett, hogy ez a rendszer csődöt mondjon. Szellemben jegyzi meg, hogy a Bach kormánynak azt az utat kellett volna követni, melyre a Habsburgok 1687-ben léptek, mikor összehívták az országgyűlést és alkotmányos úton töröltették el a nekik kényelmetlen törvényeket. Mihelyt ez megtörtént, az új törvények alapján, de a népeknek kedves és megszokott formák között uralkodtak tovább. „Az 1849-iki kivégzések kegyetlenek és feleslegesek, sőt ami rosszabb, haszonnélküliek voltak.” (435.) Ha

ellenben a vérengzések helyett összehívták volna az országgyűlést, ez a katonai túlerőtől megfélemlítve, bizonyára megszavazta volna az összes a centralizációnak kedvező törvényeket. Hogy ez a megjegyzés mennyire helyes, mutatják a legközelebbi múlt eseményei. Mikor a kiegyezést és magasabb kvótát Bécsből akarták kényszeríteni, a nemesség három éves obstrukcióval felelt; mihelyt azonban átadták neki a teljes hatalmat, az ezeréves alkotmány formái között sokkal többet elért a császári hatalom, mint amennyire valaha számíthatott. A centralizáció és germanizálás erőltetéséről találóan mondja: „Nem kellett volna több erőt igénybevenni a birodalmi kormányzat számára, mint amennyi szükséges volt, ha mélyebben vágtak bele Magyarország önállóságába. Az egész monarchia szenvedett a seben.” Ezen helyes felfogás mellett nem kell túlságos jelentőséget tulajdonítanunk azon kisebb elfogultságoknak és botlásoknak, melyekkel találkozunk, így pl. Haynaut azzal gyanúsítja, hogy a magyaroknál népszerűsége pályázott s ezért volt kormányzásának utolsó heteiben oly kegyes hangulatú. (406.) Objektivitásának bizonyítéka az a mód is, melylyel Bach irányváltozását vizsgálja. Alig ismerünk magyar történetírót — Acsádyt és talán Grünwaldot kivéve — aki valamely magyar államférfiúról ily részrehajthatlanul tudna ítélni. Kossuth Lajosról, néhány gyűlöletes pampfletről eltekintve, még nem mert magyar író oly tárgyilagosan nyilatkozni, mint Friedjung Bachról, pedig nagyszabású embernek tartja, intencióinak helyességéről meg van győződve, s azonfelül művének főforrásául Bach iratai szolgáltak.

Nagyon érdekes az a kép is, melyet Friedjung eddig még kiadatlan iratok nyomán a magyar arisztokrácia és gentry vezető elemeinek, az ú. n. konzervatívoknak szerepéről vázolt. Azt már említettük, hogy a magyar ellenforradalom szálai az ő kezeikben futottak össze, s a sok „kipróbált hazafi”, Jósika, Szögyény, Majláth, Almássy gróf, Károlyi Lajos gróf és Sennyey Pál báró, készséggel csatlakoztak Windischgrätzhez, ki megígérte nekik, hogy az 1848-iki demokratikus vívmányok megszüntetésével az 1847-iki állapotokat fogja helyreállítani. Gróf Dessewffy Emil, egy a konzervatívok nevében előterjesztett titkos emlékiratában helyeselte Oroszország segítségül hívását és a forradalom vérbe fojtását. (371.) A világosi fegyverletétel után a konzervatívok azt várták, hogy Haynau mellé polgári biztosnak báró Jósikát fogják kinevezni. A Schwarzenberg-kormány azonban, mint már kifejtettük, nem akart az arisztokráciára támaszkodni, a magyarok iránt pedig különös bizalmatlansággal viseltetett. Ezért az állásba báró Geringert, egy osztrák bürokratát neveztek ki. Már ez lehangolta a konzervatívokat, de azért jórészt elfoglalták az üresedésben levő állásokat s a régi vármegyei korrupció ismét annyira elharapózott, hogy Geringer egy rendeletében büntetésekkel fenyegette meg őket, mert „még most is, midőn a kormánytól tisztességes fizetést kaptak, észrevehető jelenségek mutatnak arra, hogy ismét visszaesnek a régi szokásokba.” (378.) De nemsokára nyilvánvaló lett, hogy a kormány végre akarja hajtani a jobbágy- és adótörvényeket, tisztességes és európai igazságszolgáltatást és közigazgatást tervez. A konzervatívok belátták, hogy ez az ő befolyásuk megtörésével lenne egyértelmű. Ők,

kik még 1850-iki feliratukban is magasztalják a koronát, hogy a forradalmat leverte, kik 1848-ban a király és nemzet közötti kiegyenlítést megakadályozták, most egyszerre fölfedezték, hogy ők hazafiak s követelték, hogy a kormány Magyarország önállóságát respektálja. Érezték hogy az autonóm magyar országgyűlés reájok nézve most már létkérdés, mert csak ennek segélyével tudnák a jobbágyfelszabadítás és közteherviselés művét megakasztani, vagy legalább is hatástalanná tenni s így tarthatják meg halalmukban a közigazgatást és igazságszolgáltatást Ugyanez a történelmi folyamat vitte a magyar arisztokráciát 1905-ben is a függetlenségi párt soraiba. Ezért a konzervatívok 1850-ben feliratban jelentették be a császárnak elégedetlenségüket. Az előkelőbbek és gazdagabbak visszavonultak a közhivataloktól, de azért a *kleine Fische gute Fische* elv alapján állva nem mulasztották el, hogy a kormánytól üzleti ügyekben, a földtehermentesítés és vasútépítések körül minden lehető kedvezményt ki ne eszközöljenek. Valahányszor változások szele fűdögált, mindig megjelentek a láthatáron, felajánlva lojális és olcsó szolgálataikat, nem kívánva mást, mint az 1847-iki állapotok visszaállítását. Ellenben a kisebbek, az éhesebbek, kik nem játszhatták a büszke spanyol szerepét, benmaradtak a hivatalokban, s kétségtelenül megállapítható, hogy a Bach-féle közigazgatás sötét oldalát nem az Ausztriából behozott hivatalnoksereg képezte és a kormány iránti gyűlölet jórésze a korrupt és a szegény ember iránt embertelen magyar Bach-huszárok számlájára irandó, mint azt Beksics és Acsády is elismerik.

Friedjung tárgyilagosságáról akkor nyerhetünk igazi fogalmat, ha elolvassuk Beksics Gusztávnak munkáját,* mely ezen korról írt újabb magyar művek között a legterjedelmesebb. Alig van oly érdemi kifogás, melyet Beksics a Bach-rendszer ellen emel, hogy azt Friedjungnál is fel ne találjunk. Az erőszakos germanizációt, a rendőri önkényuralmat, az oknélküli vérengzést, Magyarország öt részre osztását Beksics sem ítéli el szigorúbban, mint Friedjung. Beksics általánosságban elismeri, hogy a Bach-rendszer igazgatási formái tökéletesebbek voltak a régi magyar igazgatási formáknál, mert ezen rendszer alatt nemcsak az úr, hanem a paraszt is megtalálhatta a maga igazságát (431.), az igazságszolgáltatást pláne mintaszerűnek mondja (432.), azt is elismeri, hogy a csendőrszervezet zaklató volta dacára is jobb volt a régi pandúrgazdálkodásnál, mert „a csendőr lehet, hogy nem fogta el a zsványt, de nem volt orgazdája,” mégis úgy tünteti fel ezen időszakot, mint Magyarország leggyászosabb korszakát, mely teljesen megbénította az ország fejlődését. Az elfogulatlan vizsgálat már kiderítette, mily gazdasági fellendülés következett be az 1850—1860. korszakban, amit, — akárhogy is elítéljük a szoldateszka és rendőrurolom véres működését — okvetlenül el kell ismernünk. Beksics objektivitására vall, hogy a Bach-kormány legsúlyosabb hibáit az adóigazgatásban véli feltalálni, mert súlyos és zaklató adórendszer létesített. Vajjon milyen lett volna az az adórendszer, melyet a magyar nemesség létesít? A magyar uralkodóosztály e földig ócsárolt adó-

* Szilágyi Sándor: *A magyar nemzet története*. X. kt. 397—534.

rendszerben is megtalálta a maga hasznát, mert az alkotmány helyreállítása után is mai napig majdnem változatlanul fentartotta. Hogy mily szempontok vezetik a magyar történetírást, még oly modern és széles látókörű írónál is mint Beksics, arra jellemző a következő mondása: „A magyar közigazgatás sohasem volt demokratikus, hanem arisztokratikus a felső és nemesi az alsó fokokon A szerencsétlen Bach-korszak előnye és hátránya is, hogy a közigazgatást teljesen demokratikus alapon építette fel A közigazgatás jórészt idegen jövevényekből alakult meg A felszabadult nemzeti közszellemnek első dolga volt embereivel elfűjni a demokratikus közigazgatást. . . . Szerencse, hogy a Bach-korszaknak nem sikerült nemzeti alapon szerveznie a demokratikus közigazgatást, mert a Bach-korszak talán sohasem szűnt volna meg, legfeljebb más nevet vett volna fel. Ha a nemzeti alap a demokratikus és helyes közigazgatással összeegyeztethető lett volna, ami azonban elejétől fogva ki volt zárva,* Magyarország talán beolvadt volna a birodalomba.”

Értsük meg jól: Beksics Gusztáv mondja, hogy a nemzeti alap a demokratikus és helyes közigazgatással össze nem egyeztethető. Kétszeresen tanulságos ezen kijelentés napjainkban, midőn folyton azt halljuk, hogy nemzeti alap és becsületes választói jog összeférhetetlenek.

Beksics nézőpontjaira jellemző a következő idézet is: „A régi magyar közigazgatás rendetlen, szabálytalan s bizonyára nagyon részrehajló volt. Bach, közigazgatása sem volt ugyan ment a részrehajlástól, e tekintetben azonban mégis nagy fölényt mutatott, de a táblabírói józan ész és igazság helyére a sablont, a formalizmust tette”. Miben állt a táblabírói józan ész és igazság? Alapult Werbőczy hírhedt jobbagyvtörvényein, gyakorlati alkalmazáshoz jutott az úrszékek pártos ítéleteiben, s legjellegzetesebb kifejezői voltak a deres és a kaloda. Ennek helyébe jött Beksics sajnálatára a sablon, hogy úrnak és parasztnak egyformán kell igazságot szolgáltatni és a formalizmus, hogy a bíró köteve van a törvényes formákhoz.

Jellemző az is, hogy még Beksics a császárt és Albrecht főherceget kivéve, keresztvizet sem hagy ezen kor osztrák szereplő személyein, addig Friedjung a forradalom összes aktív alakjairól nobilisán nyilatkozik, s csak a konzervatívokról szól megvetően. Viszont Beksics fáradhatatlan abban, hogy ez utóbbiak viselkedését tisztára mossa, úgy tünteti fel eljárásukat, mint igazi hazafiak nemes intencióktól vezényelt, jóhiszemű, de téves irányú akcióját. Midőn pedig a császárról ír, meglep a soraiban nyilvánuló szervilis lojalitás, melyet Friedjung is maró szatírával ostoroz.

Művének azon része — melyben kifejti, hogy a Görgey-árulás legendájára szükség volt, mert ez öntött bizalmat a nemzetbe önereje iránt — egyenesen felháborító. Valóban szomorú sors jut osztályrészül oly nemzetnek, melynek önbizalmat csak ily szörnyű hazugságokkal lehetett ébrentartani! Az a szerencse, hogy erre a legendára nem a nemzetnek, hanem csupán néhány embernek volt szüksége, kik Görgey megvádolásával akarták saját hibáikat fedezni.

* A ritkítások a cikk szerzőjétől származnak.

A mostani magyar történetírás magas szempontjaira nézve jellemző az a bírálat is, mely Friedjung könyvéről Marczali Henrik tollából megjelent.* A bíráló meg sem kísérli, hogy a könyv alapelveit, a benne rejlő új tényeket és tanulságokat megismertesse az olvasóval. Belekapaszkodik Friedjung egy igen jelentéktelen közjogi botlásába, s azt igyekszik három oldalon át cáfolni. Természetesen nagy sikerrel, mert a papír türelmes. Nálunk papíron mindent ki lehet mutatni, az önálló vámterületet, önálló magyar hadsereget és jegybankot. Csak az a szomorú, hogy a való élet tényei kegyetlenül lecáfolják ezeket a szép elméleteket. Tanulhatott volna Friedjungtól, ki teljesen tisztában van a közjogi és alkotmányvédő törvények valódi jelentőségével, midőn az mondja: „Hasonló műfogások találhatók az 1867. évi alkotmányban, valamint az előbbi és későbbi törvényekben, ezen hézagok folytonos viszályokra adtak alkalmat és értelmezések aszerint történt, amint a király, vagy az országgyűlés hatalma volt túlnyomó.” (51) Marczali megvédelmezi Friedjunggal szemben a magyar főnemességet és nemességet is. Elfogulatlan történetíró persze, hogy is tehetne mást olyan időben, mikor ezek az osztályok vannak uralmon. Bírálatának további része arra szorítkozik, hogy leszegezi Friedjungnak néhány a kérdés lényegét nem érintő kisebb botlását, melyeket mi is fentebb érintettünk. Hogy Friedjung pálcát tör a győztes hadsereg kegyetlenségei, a Bach-korszak germanizáló és rendőri iránya felett, hogy zászlaját meghajtja a forradalom organizációja előtt, hogy a magyar szereplő személyekről, a konzervatívokat kivéve, tisztelettel nyilatkozik, ezt Marczali óvatosan elhallgatja az olvasó előtt. Publicisztikai felületességgel vádolja Friedjungot, holott alig van magyar történetíró, aki ellen a felületesség vádja oly megújuló következetességgel emeltetnék, mint épen Marczali ellen. Ez óvatosságot parancsolna hasonló vádak hirdetésében.

Végül szóljunk néhány szót arról, miért oly állandó még most is, ötven év után, az a gyűlölet, mely Bach alakját körülvette. Talán azért, mert liberális, sőt forradalmi múltja dacára nyíltan és buzgalommal szegődött a reakció szolgálatába? A magyar államférfiak és történetírók nem igen háborodnak fel irányváltásokon és elvtagadásokon. Mindnyájunkat érhet baleset, *hodie mihi, eras tibi*. És épen ez a pálfordulás mutatja, hogy Bach alapeszméi nem a reakció körében mozogtak, mert akkor nem lett volna szükség arra, hogy irányt változtasson. A legigazságosabban Acsády ítéel felette, midőn a következőket mondja: „A bécsi forradalom vetette felszínre, a torlaszok mellől ült a miniszteri székbe, melyben a renegát vakbuzgóságával szolgálta a kényuralmat, viszont a gyűlölet, melyet ez az uralom a Habsburgok minden országában keltett, az ő személyében összpontosult. Pedig egyszerű eszköz volt, a győztes szoldateszka és papi szellem szándékainak kész végrehajtója, a régi osztrák kormányférfiak új és kétségkívül sokkal tehetesebb képmása. Nem ő adta az irányt, hanem csak végrehajtotta a háttérben maradni akarók parancsait, kik hihetetlen könnyelműséggel vezették az országot”.** A forradalom utáni vérengzésekért őt alig terheli felelősség. Abban az időben (1849—1851), míg a szolda-

* *Budapesti Szemle* 1908. szept. szám 521—329.

** *A magyar birodalom tört.* II. kt. 761. 1.

teszka még nem ragadta kezébe teljesen az ügyek vezetését, a kormányzat eléggé liberális és európai szellemű volt. De ekkor is folyton kellett küzdenie az ellentétes áramlatokkal, melyek leghelyesebb javaslatait is megakadályozták. A vezetés Schwarzenberg kezébe jutott, aki ellensége volt minden alkotmányos formának és demokratikus törekvésnek. Bach küzdött ezen irányzat ellen, de jellemének alacsony-ságára mutat, hogy midőn a reakció álarcát elvetette s nyíltan kilépett a porondra, Bach inkább elveit, mint a hatalmat áldozta fel. Még azután is a katonai párt és az újra befolyáshoz jutott feudálisok állandó bizalmatlansággal voltak iránta eltelve s állását csak úgy tudta megszilárdítani, hogy a klérus szolgálatába szegődve, megnyerte a vakbuzgó Zsófia főhercegnő kegyét, ki őt aztán minden támadás ellen megvédte. Magyarországon a rendőri és katonai önkényuralom feje nem ő, hanem a Budán székelő Albrecht főherceg volt, ki rendszerint szuverén göggel utasította vissza a parvenü miniszter beavatkozásait. Az iskolák németesítése is nem tőle, hanem Thun Leó gróftól indult ki. Van azonban az abszolút kormányzat működésének egy oly része, mely teljesen Bach nevéhez fűződik s mely megmagyarázza, miért maradt az ő neve a leggyűlöletesebb. Ő volt az, aki az 1849—1851-iki időszakban végrehajtotta a jobbágyfelszabadításnak és köztehervise-lésnek csak papíron kimondott elvét, megindította ezeket oly irányban, mely a parasztság érdekeire nézve kedvező volt. Nem ült fel a konzervatív hazafiak csábító ajánlkozásának, kik minden engedményre hajlandók lettek volna, csak hogy a reformművek végrehajtását megakadályozzák. Ő volt az, aki a korrupció és ázsiai vármegyei önkormányzatot összetörve, annak romjain modern, vagy mint Beksics mondja: „demokratikus” közigazgatást létesített. Midőn a katonai párt uralomra jutott, minden irányban meghamisította Bach kezdeményezéseit. Hogy ő mindebbe belenyugodott s tovább is vezette a közigazgatást, oly tény, ami méltó a legerősebb erkölcsi elítélésre. De ha a megindult folyamatot meg is lehetett hamisítani, visszacsinálni, az 1847-ki állapotokat helyreállítani többé nem lehetett. Ez az, amit a nemzeti történetírás, mely pedig oly elnéző a Szőgyény Lászlók, Jósika Samuk, Dessewffy Emilek iránt, kik Jellasicot, Windischgrätzet és Paskievitset hozták a magyar nemzet nyakára, Bachnak megbocsátani nem tud. Még most 50—60 év múlva is az ő emléke viseli mindazt az ódiomot, melyet a katonai abszolútizmus zsarnoki és esztelen uralma felidézett, holott a felelősség őt terheli legkisebb részben s egyedül ő volt az, aki ebben a korban komolyan tett valamit a burzsoázia és alsóbb osztályok érdekében.

Szende Pál.

